

М. В. Буроменський, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ТЛУМАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД У СВІТЛІ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

У статті досліджується питання тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у світлі норм міжнародного гуманітарного права. На основі аналізу практики Європейського суду з прав людини розкриваються різні аспекти співвідношення Конвенції та норм міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів. Підкреслено, що права людини є невід'ємними і тому мають бути захищеними, а отже захищаються і у випадку збройного конфлікту, проте об'єм захисту відрізняється від захисту в умовах мирного часу.

У статті звернуто увагу на те, що хоча європейська система захисту прав людини, сформована на основі ЄКПЛ є автономною, вона, тим не менше, створювалася і існує не у відриві від загального міжнародного права. Практика ЄСПЛ щодо застосування норм МГП в правовому просторі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в цілому спирається на загальний підхід, який сформувався з цього приводу в міжнародному праві та враховує міжнародно-правові зобов'язання держав-учасниць Конвенції. При цьому, звернуто увагу на найбільш складні та суперечливі теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з тлумаченням Конвенції у світлі міжнародного гуманітарного права, включаючи питання обмежень в реалізації прав та основоположних свобод в умовах збройних конфліктів, захисту цивільного населення та інші. В статті також звернуто увагу на вплив рішень інших міжнародних органів щодо порушень прав людини в умовах збройного конфлікту на відповідну практику Європейського суду з прав людини.

Стаття також розглядає важливі аспекти гармонізації норм міжнародного гуманітарного права та прав людини та питання взаємодії між різними галузями міжнародного права в контексті забезпечення захисту прав людини. Дослідження надає важливі висновки для подальшого розвитку та удосконалення міжнародного правового порядку, спрямованого на забезпечення захисту прав та основоположних свобод людини в умовах конфліктів та війн.

Виокремлені загальні правила тлумачення Європейським судом з прав людини Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в світлі норм міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, збройні конфлікти, права людини, Європейська конвенція з прав людини, Європейський суд з прав людини, міжнародні злочини, тлумачення норм міжнародного права.

M. V. Buromenskiy. Interpretation of the convention on the protection of human rights and fundamental freedoms in the light of the norms of international humanitarian law

The article examines the question of interpretation of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950, in the light of the norms of international humanitarian law. Based on the analysis of the practice of the European Court of Human Rights, various aspects of the relationship between the Convention and the norms of international humanitarian law applied during armed conflicts are revealed. It is emphasized that human rights are inalienable and therefore must be protected, and therefore are protected during an armed conflict, but the scope of protection differs from protection in peacetime.

The article draws attention to the fact that although the European system of human rights protection is autonomous, it is closely related to general international law. The practice of the European Court of Human Rights regarding the application of the norms of international humanitarian law in the legal order of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is generally based on the general approach that has been formed in this regard in international law and takes into account the obligations of the States parties to the Convention. At the same time, attention was paid to the most complex and controversial theoretical and practical problems related to the interpretation of the Convention in the light of international humanitarian law, including the issue of restrictions on the implementation of human rights in the conditions of armed conflicts, protection of the civilian population, and others. The article also assesses the impact on the practice of the European Court of Human Rights of various international bodies for the protection of human rights in conditions of armed conflict. The article also examines important issues of harmonization of norms of international humanitarian law and human rights law, interaction between different branches of international law in the context of ensuring the protection of human rights.

The article formulates conclusions for the further development and improvement of the international legal order, aimed at the best protection of human rights and fundamental freedoms in the conditions of conflicts and wars. The general rules of

interpretation by the European Court of Human Rights of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the light of norms of international humanitarian law are also highlighted.

Key words: international law, international humanitarian law, armed conflicts, human rights, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, international crimes, interpretation of norms of international law.

Постановка проблеми. Еволюція міжнародних відносин породжує необхідність постійного розвитку міжнародного права як основного їх регулятора. Найбільше дана тенденція стає помітною під час різноманітних криз, коли держави та інші суб'єкти міжнародного права починають шукати способи не тільки вирішити існуючу проблему, але і запобігти виникненню подібних ситуацій у майбутньому. А що може бути більшою кризою ніж збройні конфлікти, які загалом посягають на основи міжнародного правопорядку, порушуючи принцип заборони застосування сили в якості засобу міжнародної політики вони ставлять під сумнів саму цінність людського життя, або взагалі можуть привести до припинення ери існування людства на Землі. І хоча за загальним міжнародним правом та згідно Статуту ООН дані цінності визнаються як базові принципи, на яких повинен будуватися світовий правопорядок, це не припинило війни, а отже не зняло з повістки захисту прав людини у випадку виникнення збройних конфліктів. Як свідчить практика, саме під час збройних конфліктів відбуваються найбільш масові та серйозні порушення прав людини, а міжнародне право лишається єдиним надійним інструментом збереження моральних основ людяності. Одним із важливих способів запобігання таким порушенням є утвердження принципу невідворотності покарання не тільки індивідів, як безпосередніх виконавців, але і держав які повинні вжити всіх можливих заходів для їх запобігання. Тому не дивно, що в рамках існуючих механізмів захисту прав людини помітною стала тенденція до поширення своєї юрисдикції на питання які пов'язані із захистом прав людини в умовах збройних конфліктів. Безумовно, що один із найефективніших міжнародних механізмів було створено в рамках Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (надалі – ЄКПЛ). Не принижуючи значення інших міжнародних механізмів захисту прав людини слід визнати, що починаючи з другої половини ХХ століття саме діяльність Європейського суду із прав людини значною мірою сприяла утвердженню ідеї прав людини не лише в європейському, а і в міжнародному правопорядку, призвела до суттєвого розширення розуміння окремих її елементів. З середини 90 років ХХ століття, коли до Суду почали масово надходити скарги пов'язані з порушенням прав людини під час збройних конфліктів, він змушений був вирішувати питання про співвідношення ЄКПЛ та норм міжнародного права прав людини (далі – МППЛ) загалом із нормами міжнародного гуманітарного права (далі-МГП). Протягом цього часу Суд доволі обережно, але послідовно, формував правову позицію щодо співвідношення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та норм міжнародного гуманітарного права, що загалом сприяло посиленню захисту прав людини в збройних конфліктах та призвело до еволюції як МППЛ, так і МГП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених, що займалися питанням проблематики міжнародного гуманітарного права та вивченням практики Європейського суду прав людини зокрема, серед яких: М. М. Гнатовський, В.В. Гутник, Д. О. Коваль, А. О. Кориневич, В.М. Лисик, Л. М. Олсон, Ж. Пікте, В. М. Репецький, С. В. Саяпін, М. Сассоли, Ф. Д. Хемпсон та інші.

Метою даної статті є дослідження тлумачення Європейським судом з прав людини Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у світлі норм міжнародного гуманітарного права та з'ясування впливів такої судової практики на загальне розуміння співвідношення МППЛ та МГП.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, МГП виникло майже на століття раніше за міжнародне право прав людини, тобто задовго до прийняття Статуту ООН і утвердження в міжнародному праві в якості основи принципу заборони сили та погрози силою. В той же час МППЛ, бере свій початок у міжвоєнний період 1919-1939 років та остаточно сформувалося після завершення другої світової війни та відповідно виходить із того, що війна як засіб вирішення міжнародних суперечок юридично є забороненою. Водночас, при розробці основних міжнародно-правових актів цієї галузі питання про особливості захисту прав людини під час збройних конфліктів так і не знайшли рішення, визнаючи право на життя невід'ємним правом людини, найважливіші міжнародно-правові акти про права людини, в тому числі Європейська конвенція про права людини, оминають увагою його захист в умовах збройного конфлікту. Хоча більшість міжнародних договорів про права людини передбачають відступ від їх положень у надзвичайних випадках, що загрожують життю нації, однак не передбачають можливість паралельного застосування інших норм, зокрема норм МГП. Більше того, Європейська конвенція про права людини передбачала створення автономного правового режиму, який досить оригінально підходить до можливості використання будь яких джерел із поза даної системи. Загалом слід відмітити, що дана тенденція більшою чи меншою мірою характерна не тільки для Європейської і для інших систем захисту прав людини, які функціонують як на універсальному, так і на регіональних рівнях, за винятком Африканської.

Проте, з плином часу стало зрозуміло, що повне взаємне ігнорування норм, які належать до МППЛ та МГП є не лише неможливим, а іхибним. Особливо помітною ця проблема стала у зв'язку із необхідністю розгляду Європейським судом з прав людини справ щодо порушення державами своїх зобов'язань за

Конвенцією, вчинених під час збройних конфліктів. Дана проблема особливо гостро постала в середині 90-х років ХХ століття, коли не тільки ЄСПЛ, але й інші міжнародні судові та квазісудові органи змушені були вирішувати питання пов'язані із тлумаченням чи застосуванням міжнародних договорів під час збройних конфліктів. Саме в таких провадженнях в практичній площині виникло питання про співвідношення МППЛ та МГП, хоча в доктрині міжнародного права воно стало актуальним одразу після прийняття Загальної декларації прав людини.

Примітно, що на той час багато вчених дотримувалися позиції, згідно якої МГП є фрагментацією, в нашому випадку, реалізацією норм МППЛ в умовах збройного конфлікту. З цим можна погодитися в тому сенсі, що права людини мають бути захищеними і в мирний, і в воєнний час. З цієї точки зору універсальним мінімальним правовим стандартом розуміння змісту прав людини, що природно походять з цінності людської гідності, беззаперечно є ті норми сучасного міжнародного права, що знайшли відображення передусім в Загальній декларації прав людини 1948 р., в Міжнародних пактах про права людини 1966 р., й звісно, в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Проте людина повинна залишатися людиною й в умовах збройного конфлікту. Цінність людського життя та людської гідності не втрачається під час збройного конфлікту, однак ризики порушення прав людини в умовах війни збільшуються багаторазово. Цей факт передусім враховує МГП, а говорячи ширше, враховує й усі решта обставин щоб поставити збройний конфлікт в правові межі, якщо вже не вдалося йому запобігти [1, 240-242]. Цю думку найбільш вдало закріплено в Застереженні Мартенса, у якому проголошено: «У випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи та комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що походять зі сталих звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості». Хоча Застереження початково було висловлено в преамбулі до Четвертої Гаазької конвенції 1899 р. згодом зважаючи на його надзвичайну роль воно було закріплено в Женевських конвенціях 1949 р. (Ст. 63/62/142/158 відповідно I-IV ЖК), а також у п. 2 ст. 1 Додаткового протоколу I 1949 р. Дане застереження запобігає дії у МГП презумпції, згідно з якою все, що явно не заборонено міжнародними договорами, є дозволеним. Таким чином, сторони збройного конфлікту повинні оцінювати свою поведінку не тільки на відповідність заборонним нормам конвенційного МГП, але й перевіряти її на відповідність звичаям, принципу гуманності та моральним вимогам.

Якщо ж говорити про судові органи, то першим на безпосередній практичний зв'язок МППЛ і МГП вказав Міжнародний суд ООН у Консультативному висновку 1996 року «Про правомірність застосування ядерної зброї» зазначивши, що в умовах збройного конфлікту МГП є *lex specialis* щодо міжнародного права прав людини [2]. Цей підхід було підтверджено в 2004 році у Консультативному висновку Міжнародного Суду «Правові наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території» [3] і згодом у Рішенні у Справі щодо збройних дій на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди) 2005 р. [4] Схожу позицію відстоювали і органи захисту прав людини. Так, Рада з прав людини в Резолюції 9/9 (2008) щодо захисту прав цивільного населення під час збройного конфлікту визнала, що «міжнародне право прав людини і міжнародне гуманітарне право одне одного доповнюють та зміцнюють» та відзначила, що «захист, що забезпечується МППЛ, продовжує діяти в ситуаціях збройного конфлікту враховуючи випадки, коли МГП застосовується як *lex specialis*».

Подібну позицію зайняв й Комітет з прав людини. У Загальному коментарі № 36 (2018) Комітет зазначив, що МППЛ і МГП доповнюють одне одного. У п. 64 цього документу щодо ст. 6 (право на життя) до Пакту вказується, «Як і решта Пакту, стаття 6 продовжує застосовуватися також у ситуаціях збройних конфліктів, до яких застосовуються норми міжнародного гуманітарного права, у тому числі і щодо ведення військових дій. Хоча норми міжнародного гуманітарного права можуть мати значення для тлумачення та застосування статті 6, коли ситуація вимагає їх застосування, обидві сфери права є взаємодоповнюючими, а не взаємовиключними» [5]. Тут можна погодитися з М.М. Гнатовським, який звертає увагу на те, що *vice versa*, норми МГП можуть використовуватися для встановлення значення тих чи інших норм МППЛ, що добре ілюструється зверненням до гуманітарного права регіональними судами з прав людини [6, с. 96].

Отже, як можна було побачити, в загальному міжнародному праві сформувалося загальне розуміння співвідношення МППЛ та МГП в ситуаціях збройних конфліктів. Як видається, саме таке розуміння має бути покладеним в основу відповідного тлумачення міжнародно-правових норм. Таке бачення полягає в тому, що в ситуаціях збройних конфліктів співвідношення МППЛ та МГП визначається як *lex generalis* до *lex specialis*.

А якою є позиція Європейського суду з прав людини з цього питання? Передусім, важливою є норма Конвенції про збереження її чинності в умовах збройного конфлікту, що передбачено статтею 15 «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації»: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом». Далі зазначається, що наведені вище положення не можуть бути підставою для відступу від ст. 2 (Право на життя), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від ст. 3 (Заборона катування), п. 1 ст. 4 (Заборона рабства і примусової праці) і ст. 7 (Ніякого покарання без закону). Отже, норми ЄКПЛ, як і норми МППЛ загалом, продовжують

застосовуватися паралельно до міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту. Звідси перед Європейським судом з прав людини постала необхідність сформулювати ключові підходи до застосування конвенційних норм на територіях, де діє також МГП.

Крім того, як можна побачити з частини 1 статті 15 відступ від зобов'язань за Конвенцією (дерогація) відбувається «за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом». Отже, Конвенція не може застосовуватися всупереч МГП. При цьому важливо пам'ятати, що МГП не передбачає дерогації, як одностороннього акту держави. Збройний конфлікт і є тією кризовою ситуацією, яка вимагає застосування норм МГП. При цьому, конвенційний термін «всупереч» також потребує тлумачення на випадок прогалин в МГП або ситуацій відсутності імперативних, за методом правового регулювання, приписів в відповідних нормах МГП, тобто коли виникає вірогідність паралельної реалізації норм МППЛ та МГП.

Хоча європейська система захисту прав людини, сформована на основі ЄКПЛ є автономною, вона, тим не менше, створювалася і існує не у відриві від загального міжнародного права. Практика ЄСПЛ щодо застосування норм МГП в правовому просторі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в цілому спирається на загальний підхід, який сформувався з цього приводу в міжнародному праві та враховує міжнародно-правові зобов'язання держав-учасниць Конвенції. Тому ЄСПЛ розглядає МГП як невід'ємну частину міжнародного публічного права, що створює міжнародно-правові зобов'язання для держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це підтверджується в низці рішень, починаючи від рішення у справі «Голдер проти Сполученого Королівства»[7] від 21 лютого 1975 р., рішення у справі «Джонстон та інші проти Ірландії»[8] від 21 лютого 1986 р. і ряді інших. Та особливо чітко з цього приводу ЄСПЛ висловився в рішенні у справі Лоїзиду проти Туреччини[9] (попередні заперечення) від 26 листопада 1996 року, в якому зазначив наступне: «Нагадаємо, що Конвенцію слід тлумачити в у світлі правил тлумачення, викладених у Віденській конвенції від 23 травня 1969 року про право міжнародних договорів і що стаття 31 абз. 3 (с) цього міжнародного договору вказує на те, що необхідно враховувати «будь-які відповідні норми міжнародного права, що застосовуються у відносинах між сторонами».

Такий підхід згодом було поширено на позиції Суду щодо застосування Конвенції про права людини і основоположні свободи в умовах збройного конфлікту, коли виникає питання застосування норм МГП, а отже і можливості тлумачення Конвенційних норм на основі норм МГП. У цьому контексті в першу чергу слід згадати справу «Варнава та інші проти Туреччини»[10]. у даній справі вперше було прямо сказано про можливість тлумачень Конвенції на основі МГП. Хоча справа мала відношення до ст. 2 Конвенції (право на життя), Суд в рішенні сформував загальне бачення тлумачення Конвенції крізь призму МГП: «Статтю 2 слід тлумачити, наскільки це можливо, в світлі загальних принципів міжнародного права, в тому числі правил міжнародного гуманітарного права, які відіграють невід'ємну та загальнообов'язану роль у пом'якшенні жорстокості та нелюдності, притаманних збройному конфлікту ... » (пара 185). При цьому, Суд послався на згадане рішення у справі «Лоїзиду проти Туреччини», в якому звертав увагу на необхідність враховувати «будь-які відповідні норми міжнародного права, що застосовуються у відносинах між сторонами». Також саме у цій справі було вперше сформульовано вимоги до розслідувань порушень статей 2 і 3 у контексті збройного конфлікту під час вторгнення Туреччини на Кіпр у 1974 році. Причому зробила це Велика палата ЄСПЛ.

Також цікавим та важливим з огляду на розуміння універсальності міжнародно-правових норм про права людини на норм гуманітарного права є посилання ЄСПЛ в рішенні «Лоїзиду проти Туреччини» на низку міжнародних договорів, які поширюють свою дію також на «умови надзвичайного стану та призупинення гарантій прав особистості» (наприклад, Міжамериканська Конвенція про насильницькі зникнення осіб 1994 р.) Це вочевидь засвідчило бачення Судом іншого масштабу проблеми, він вивів її за межі європейської регіональної системи захисту права людини на рівень загальних стандартів гуманізму та гуманності. В цій справі ЄСПЛ тлумачив конвенційні права в найбільш широкому міжнародно-правовому контексті, в тому числі з врахуванням міжнародної судової практики.

Слід відзначити, як мінімум два важливі моменти які впливають із даного рішення. По-перше, вживаючи вислів «правила міжнародного гуманітарного права» Європейський суд з прав людини пропонує дивитися на МГП не лише як на звід звичаєвого та конвенційного права, а значно ширше, включаючи рішення міжнародних судів, міжнародне гуманітарне «м'яке» право (Коментарі МКЧХ, документ Монтьєро, Звичаєве МГП тощо). Це означає готовність Суду до максимально широкого тлумачення кола джерел МГП в разі виникнення необхідності відповідних тлумачень норм ЄКПЛ. По-друге, Європейський суд з прав людини погодився з тим, що право ЄКПЛ і МГП співвідносяться як *lex generalis* та *lex specialis*, підтримуючи загальний підхід про співвідношення МППЛ та МГП.

Ще одним, знаковим рішенням в якому Суд робить спробу тлумачити Європейську конвенцію з прав людини через призму МГП є справа «Хасан проти Сполученого Королівства», рішення по якій ЄСПЛ оголосив 16 вересня 2014 р. [11]. У цьому рішенні ЄСПЛ сформулював аргументи на користь застосування МГП:

по-перше, Суд констатував, що «відсутність офіційного відступу за статтею 15 не заважає Суду брати до уваги контекст і положення МГП під час тлумачення та застосування статті 5 Конвенції у цій справі» (пара.103); хоча ЄКПЛ не має повноважень кваліфікувати ситуацію як збройний конфлікт, він враховує контекст, для з'ясування зобов'язань держави;

по-друге, на думку Суду навіть у ситуаціях міжнародного збройного конфлікту гарантії, передбачені Конвенцією, продовжують застосовуватися, хоча їх слід тлумачити в світлі положень МГП; це має відношення як до матеріально-правових, так і до процесуальних гарантій (para.103, 106);

по-третє, в цій справі ЄСПЛ вперше прямо застосував норми МГП, пославшись на них та розтлумачивши таким чином зобов'язання держави під час збройного конфлікту, що випливають із статті 5 Конвенції. У цьому випадку Суд аргументував застосування МГП зробивши посилання на рішення у справі Варнава та ін. проти Туреччини та зазначив, що «ЄСПЛ слід тлумачити відповідно до інших норм міжнародного права, частиною яких є Конвенція» (para. 102).

Узагальнюючи вищесказане можна вивести наступні загальні правила щодо тлумачення Європейським судом з прав людини Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в світлі норм міжнародного гуманітарного права:

1. В ситуаціях міжнародного збройного конфлікту гарантії, передбачені Конвенцією, продовжують застосовуватися. Це означає, що Конвенція не припиняє свою дію в умовах збройного конфлікту, а її застосування відбувається з врахуванням конкретних обставин виходячи з пріоритетів найвищих інтересів людини.

2. Право Європейської конвенції з прав людини та міжнародне гуманітарне право одне одного доповнюють, а не виключають.

3. В ситуаціях збройних конфліктів право Європейської конвенції з прав людини та міжнародне гуманітарне право співвідносяться за загальним правилом *lex generalis* до *lex specialis*;

4. Ситуація конкуренції *lex generalis* та *lex specialis* між правом Європейської конвенції з прав людини та міжнародним гуманітарним правом повинна вирішуватися з врахуванням принципу забезпечення найвищого рівня захищеності порушеного права;

5. Коли йдеться про правозахисні механізми, такі як Європейський суд з прав людини, важливо кожного разу в кожній конкретній ситуації детально оцінювати їхні сильні та слабкі сторони, особливо в контексті їх використання в ситуаціях збройних конфліктів, з тим, щоб не послабити захист права, що має бути захищеним.

6. Тлумачення Європейським судом з прав людини Європейської конвенції з прав людини в світлі міжнародного гуманітарного права може бути очевидним (з посиланням в рішенні по справі на конкретні норми чи принципи МГП) і не очевидним (рішення по справі не містить конкретних посилань норми чи принципи МГП).

7. Тлумачення Європейським судом з прав людини Європейської конвенції з прав людини в світлі міжнародного гуманітарного права не обмежується «вузьким» розумінням його джерел. Крім договірних і звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, тлумачення Конвенції має відбуватися «в світлі загальних принципів міжнародного права, в тому числі правил міжнародного гуманітарного права, які відіграють невід'ємну та загальноновизнану роль у пом'якшенні жорстокості та нелюдності, притаманних збройному конфлікту» та враховуючи «будь-які відповідні норми міжнародного права, що застосовуються у відносинах між сторонами».

Все зазначене свідчить про прагнення Європейського суду з прав людини зберегти ціннісні орієнтири Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в своїй практиці щодо захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. В випадках конкуренції або паралельного застосування права Європейської конвенції з прав людини та міжнародного гуманітарного права Суд, не надаючи автоматичної переваги нормам МГП в умовах збройного конфлікту, вимагає розглядати кожний випадок порушення прав людини передусім з огляду на критерій найвищого рівня захисту порушеного права.

Список використаних джерел:

1. Лисик В. Становлення і розвиток концепції «*ius contra bellum*» та захист прав людини під час збройних конфліктів. // Міжнародне право XXI століття: сучасний стан та перспективи розвитку (до 60-ліття проф. В. М. Репецького) / М. М. Микієвич, М. В. Буроменський, В. В. Гутник [та ін.]; за ред. д.ю.н., проф. М. М. Микієвича. – Львів : ЛА «Піраміда», 2013. (С.236-245.) С. 240-242.
2. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, International Court of Justice, 8 July 1996.
3. The Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. Advisory Opinion International Court of Justice, 9 July 2004.
4. Case Concerning Armed Activity on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v Uganda), International Court of Justice Judgment of 19 December 2005.
5. Human Rights Committee General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life. Advance unedited version CCPR/C/GC/36, 30 October 2018.
6. Гнатівський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя / М. М. Гнатівський // Actual Problems of International Relations. – 2011. – Vol. 1, No 100. – P. 95–99.
7. ECHR. Case of Golder v. The United Kingdom. Judgment on 21 February 1975
8. ECHR. Case of James and others v. the United Kingdom Judgment on 21 February 1986
9. ECHR. Case of Loizidou V. Turkey (Preliminary objections) 26 November 1996
10. ECHR. Case of Varnava and others v. Turkey. Judgment on 18 September 2008.
11. ECHR. Case of Hassan v The United Kingdom. Judgment on 16 September 2014.